

ФОНОСТИЛЬОВІ ЗАСОБИ МУЗИЧНОСТІ В ЛІРИЦІ МИКОЛИ ФІЛЯНСЬКОГО

Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Філологія. Випуск 19.

УДК 811.16'–38–115

Юсип – Якимович Ю. Фоностильові засоби музичності в ліриці Миколи Філянського – 15 стор.; кількість бібліографічних джерел – 17; мова українська.

Анотація. Стаття є продовженням досліджень автора фоностилістики періоду модернізму. Дослідниця піддає аналізу мовні фоностильові засоби символізму та імпресіонізму в ліриці Миколи Філянського.

Ключові слова : модернізм, символізм, імпресіонізм, фоностилістика, поетична мова, звуковий шар, слухові враження, мелодика, музичність, ритм, рими, звукопис, звуконаслідування, паронормазії, фоностилема, фонетична структура, алітерації, асонанси, звукове відлуння .

Zusammenfassung. In der Abhandlung wird von der Autorin die Untersuchung der Probleme Phonostilistik der Periode des Modernismus forgesetzt. Die Erforscherin analysiert phonostilistische Mittel des Symbolismus, Impresionismus indem die Poesie von H.Filansky vergleicht.

Kernwörter: Modernismus, Symbolismus, Phonostilistik, poetische Sprache, Lautschicht, Höreindrücke, Melodik, Musikalität, Rhythmus, Reime, phonetische Struktur, Lautaufnahme, Lautnachahmung, Paronomasien, Phonostilem, Alliterationen, Assonanzen, Lautwiderhale.

Стаття є продовженням студій автора над мовними фоностильовими аспектами літературних напрямів українського модернізму, зокрема символізму та імпресіонізму на фоні слов'янських [див. № 12, 13, 14, 15, 16, 17 у Літературі].

Одним із яскравих представників українського символізму є Микола Філянський. Сучасна дослідниця творчості М.Філянського Шапошнікова І.Ф., висвітлюючи стан наукового вивчення творчої спадщини поета, умовно розділяє її на три етапи.

Перший складають літературно-критичні розробки 10-30-х років ХХ ст. (О. Білецький, С. Єфремов, М. Зеров, В.Пачовський, О. Пчілка, Г. Хоткевич, Ф. Якубовський). Специфікою цих досліджень є те, що аналіз проблемних, тематичних аспектів, основних мотивів, жанрових і стильових особливостей, версифікації творчості М. Філянського здійснено на прикладі окремих поезій і збірок, але не подано системного уявлення про поетику письменника. Визначальну роль у подальшому сприйнятті творчості поета радянськими літературознавцями 70–80-х років ХХ ст. відіграла різко негативна рецензія М. Коцюбинського на першу збірку поета “Лірика”.

Другий етап студій складають історико-літературні статті (еміграційні науковці 20-70-х років ХХ ст. М.Глобенко, О.Зілінський, В.Коряк, П.Маляр, Я.Славутич, Є.Федоренко), які, не зважаючи на фрагментарність, відзначаються спробами системного аналізу формальних і змістових чинників поетики художника слова.

Третій етап досліджень – 70-90-ті роки ХХ ст. – початок ХХІ ст. – позначений активним зверненням літературознавців до вивчення поезії митця (В. Буряк, Л. Голомб, В. Граб, С. Денисюк, О. Камінчук, Я. Поліщук, В. Шевченко, Вал. Шевчук). Історико-літературні розробки цього періоду характеризуються поглибленим аналізом системи поетикальних засобів творчості М. Філянського: визначено основні теми, образи, жанрову специфі-

ку окремих поезій і збірок, стильову приналежність поезій. Л. Голомб вперше чітко окреслено і проаналізовано мотив кордоцентризму в ліриці письменника [10, с. 5].

За твердження літературознавця Л. Г. Голомб, поступове визрівання філософії життя М. Філянського має неоромантичний характер і розбудовується в руслі поетики символізму [1, с.215]. Поет «міцно вріс у культурний ґрунт української духовності, органічно ввійшов у світ раннього модернізму як істинно національний поет» [2, с.218].

М. Філянський, Г. Чупринка разом з М. Вороним, О. Олесем, поетами „Молодої музи” в українській поезії доби модернізму творять „естетичну цілісність”.

Д. І. Чижевський вважає, що „для поезії модернізму найхарактернішою ознакою є першочергова увага до **евфонічного аспекту** мови: алітерації й милозвучність, вишукана рима, мелодійність навіть у прозі – це і є засадничі риси новітньої, сказати б, „модерної”, художньої мови” [8, 220].

Для представників символізму **евфонізація**, або музичність, є домінантою. „Генетично й типологічно пов'язаний з романтизмом, символізм успадкував його тяжіння до музики, що впливає з його відчуття та особливостей його поетики” [3, с.30]. За допомогою ритму, рим, звуконаслідувань, звуковідтворень, звукопису, асонансів, алітерацій, їх поєднання, звукових анафор, паронормазій та різноманітності фоностильових фігур ними була створена „лінгвістична музика” символізму.

Відомий англо-американський поет і мислитель Т. С. Еліот у статті „Музика поезії” відзначає: „Отже, музикою поезії має бути музика, яка є потенційно в розмовній стихії своєї епохи. Це означає, що вона має бути і в розмовній мові поетичного оточення. А поет як скульптор, вірний своєму матеріалові, витворює з навколишніх звуків власну мелодію” [2, 100].

М. Філянський – романтик, лірика якого переростає в символізм, оскільки на нього, з одного боку, впливали мотиви й ритміка Я. Щоголева, а з другого, французькі поети: П. Беранже, Ф. Копе, А. Арно.

Поезія М. Філянського з точки зору аналізу мовних засобів музичності ще не була предметом дослідження. У звуковій організації поетичної мови М. Філянського, її музичності особливо велике стилістичне значення мають фонетичні засоби.

На музичності віршів поета по-особливому наголосила О. Пчілка («Рідний край», 1906, № 43).

Г. Чупринка в рецензії на збірку «Calendarium» писав, що в поезії М. Філянського він знаходить щось від гри кобзаря. У цій грі «ви ловите щось невловиме...Музика плаче, музика летиться, пробираючись глибоко кудись у потайне місце душі...» [9, с.345].

Предметом нашого розгляду стали фоностильові фігури, якими М. Філянський передає явища навколишнього світу, створюючи яскраві імпресіоністичні малюнки фонічними елементами мови, надаючи музичності своєму вислову.

Внутрішні рими:

«І летять, несуться тіні...

Льотом тихим, льотом білим» [6, с.141].

«Назустріч нам летить, дзвенить

Хвилину кожну, кожну мить

За ладом лад, за співом спів» [6, с.209].

Асонанс із фоностилемою у, що передає враження від звучання зірваної струни:

«Хто зірве з струн моїх одну

Найтоншу срібную струну» [6, с.180].

Асонанс із фоностилемою о, що передає відгомін дзвону:

« Дзвони, дзвони

Передзвони

Голос ваш холоне» [6, с.165].

У поета «славослів'я не богам, а небу, хвилі, росам, фарбам і сяйвом залитій землі, шумові гаю, голосу пісні — ось він, «рай уготований», земне буття, живий людський світ», — зазначав В.Шевчук.

Перед нами поет, який тонко відчував навколишній світ і відтворював його за допомогою:

Алітерацій із фоностилемами м-н, що передають сум мелодії:

«Одна струна дзвенить, рокоче

«Минають дні, минають ночі» [6, с.104].

Алітерацій з фоностилемою с, що передає шум сосни:

«І скель понурая стіна

І серце, хоч не хоче, слуха

Як плаче стогне десь сосна» [6, с.149].

Алітерацій із фоностилемою р, якою передається трепіт крила пугача:

«І тільки промінь десь проб'ється

І пряне досвіт на зело —...

Крилом кривавим стрепенеться

І знов ховається в дупло» [6, с. 147].

Алітерацій з фоностилемою ч, що передає зоруву імпресію – колір ночі.

« Я взяв би з радістю взамін

Ночей зелених чорний чад...

Той повний чар, таємний час» [6, с.208].

Алітерацій із фоностилемами з-р, що передають зоруву імпресію – відблиск зір:

« Зорить зір невтомна зграя –

Фея ночі налітає» [6, с.131].

Джерелом музичності поезій М. Філянського була, окрім народної пісні, музика Паганіні, якого він називає «генієм звуків» та музика А.Страдиварі.

І. Я. Франко писав: «Властивою доменою музики є глибокі та неясні зворушення, доменою поезії є більш активний стан душі, воля, афекти, – звісно, не виключаючи й моментальних настроїв. Деякі слухові явища з природи своєї недоступні для музикального представлення, напр., враження тиші; музика може користуватися ним тільки в дуже обмеженій мірі в формі пауз, тобто моментальних контрастів; поезія має змогу репродукувати в нашій душі і се враження в довільній довготі і силі» [7, 86].

Тишу відтворює М. Філянський *асонансом із фоностилемою і, що передає враженні вечорової тиші:*

«Вечірня тінь, вечірня тінь

О скільки змін віків, колін

Вона за труд землі взамін» [6, с.160]

Алітерацією із фоностилемою с, якою передає тищу сну:

«Про неї згадка спить

І сон стоїть над храмом тим,

І сон, і сум, і тиша» [6, с.160].

Алітерацією із фоностилемами п-р-м-н, що відтворює відгомін вечорової тиші:

«І в нічку ясну, ніч безмовну,

Яка услада для душі

Пурнути в прірву, перлів повну,

Що гомонять в німій тиші» [6, с.161].

«Схильність поета описувати вечори йде не від песимістичного світогляду, – вважає В. Шевчук, – а від тієї ж таки імпресіоністичної манери: саме ввечері найліпше відчувається розмитість барви і тепла гра кольорів; саме вечір дає відчуття теплої мінору, який так зворушує серце, і це в свій спосіб наближає поета до його божества — землі-матінки» [11, с.28].

Фоносемантика є складовою звукопису, якими послуговується поет, передаючи найрізноманітніші світвідчуття. Зокрема, це звукопис шелесту верб і очерету(використовуються шиплячі):

« По сей бік верби жураються,

По той бік – очерет.

І жураються, і, мліючи,

Тихенько шепотять:

«Засни, замовкни – впівночі

Все вернеться назад...» [6, с.207].

Звукопис бурі та повені (переважають фоностилеми р-л):

«Розлились,

Розбушувалось,

Роздалось,

Розколихалось...

Буря рве надземні ризи,

...Котить, крутить, кида, пута,
 ...Грім небесний мертвих буде
 З хмари клекіт зграй орлиних» (переважають фоностилеми **р-л**) [6, с.197].

Звукопис шуму водоспаду на р:
 «Гримить між гір могутній спад,
 І в прірву разом з ним летять
 і ночі, й дні, й безодні літ» [6, с.173].

Звукопис ніжного гомону (переважають фоностилеми **м-н-ж**):

«Хай гомонять з-над вій моїх
 Про інше подоріжжя,
 Хай лине ніжний гомін їх
 З таємного безміжжя» [6, с.157]

М. Філянський, справді, як зазначає Л.Г. Голуб, «співець невичерпних щедрот землі, котрий гостро відчував плинність життя і неповторність кожної миті» [1, с.228].

Поет – чудовий знавець фольклору. «М. Філянський недаремно був романтиком, його, як і всіх, хто сповідував романтизм, тягло до *народної пісні*, її він не наслідував, але з немалою віртуозністю стилізував, даючи їй артистичну вишуканість («За садом, садом», «Чом ти вчора не виходила», «Поле, поле та за долиною»)», – зазначав В.Шевчук [11, с.25].

М. Філянський одушевляє природу, відтворює звуки птахів, наприклад, використовуючи народні ономапоеті:

Ономапоетичні утворення народної мови, художню цінність яких високо підносив І. Франко [7, с.88], є могутнім джерелом для художньої передачі звукових вражень шелестів, криків, гуків, дзвонів, ударів, капання, плескоту, дзенькоту, свисту, щебету, тупоту, тріску і т. д. – цілої "скарбівні людських досвідів, спостережень, поглядів і чуття" [7, с.85].

«Злотокудрую синичку –
 Березіль до нас приніс:
 «Покинй – сани – візьми – віз» (на цій ономапоеті побудована ціла поезія «Синичка») [6, с.146].

На народній ономапоеті та звукописі побудована й поезія «Одуд»:

«Хтось чи стогне чи ридас,
 Сумом шлях мій обгортає
 Застилає
 Мою путь;
 «Ху-до-тут, ху-до-тут, ху-до-тут» [6, с.148]

Чіткий *звукопис за допомогою х-с-ж-г:*

«Чую – знов той самий гуд:
 «Ху-до-тут».
 Хто там? Хто себе сховав?
 Казку хто мою зірвав? ...
 Ближче й дужче, там і тут
 Невеселий, тяжкий гуд:

«Ху-до-тут, ху-до-тут, ху-до-тут» [6, с.148].

«Музичність, інтерес до звукопису, прагнення вплинути на читача – як основні чинники поетичного стилю художника слова – виявилися у використанні жанрів пісні, романсу, елегії», – від-

значає сучасна дослідниця І.Ф. Шапошникова [10, с.14].

Джерело музичності вислову М.Філянського – слухові імпресії. Вони виникають через *звукові асоціації*, які в свою чергу є основою для звукових музичних образів, мелодійності вислову. „Образ звука безпосередньо зв’язаний із образом предмета у формі слухових асоціацій”, – писав О.О.Потебня [4, с.111].

Звукові враження породжуються слуховим сприйняттям.

«Роль слуху в нашій психічній житті, – зазначав І. Франко, – велика. Світ тонів, гуків, шелестів, тиші – безмежний; він дає звірам і людям першу можливість порозуміватися... У людей на його основі виробилася мова, перша, і дуже багата... Змисл слуху дає нам пізнати цілі ряди явищ моментальних, невловимих, летючих, цілі ряди змін наглих і сильних, що вражають нашу душу...» [7, с. 85].

Лірика М.Філянського надзвичайно багата на **слухові імпресії**:

«І рокіт хвиль, і гомін ночі» [6, с.36].

«І віють вітри від півночі,
 І рвуть, і б’ються, і рокочуть» [6, с.36].

«У прірві сонячних небес,
 У суму й туги повен весь

Деся виринув і знову
 Таємний оклик журавлиний.

Несеться з гаю глас жовни,
 Дзвенить соромливо синиця,

Луна в ліщині тріль цевриці,
 Воркуют тихо верхуни» [6, с.209].

«І – троє коней стане враз
 На їхній оклик, їхній глас...

Затупотіло, загуло...» [6, с.178].

«Я слухав рокіт хвиль, я слухав сон діброви,
 І серцем пив я час довічної розмови»

[6, с. 37].

«Лунає ляск весла й несеться берегами,
 І зорять ясні тихесенько над нами»...

[6, с. 37].

«І рокіт сонних віт, де ждала, ждала я,
 І тихий ляск води між темною лозою —
 Не сон, не сон...» [6, с.62].

«Як лист сухий з верби спадав,
 Спадав, тремтів, і зачіпався» [6, с.64].

«Дві чайки з поля прилетіли...

І знову, скиглячи, знялись» [6, с.64].

«І буйний рокіт хвиль, і бурі руйнування
 І світ холодних зорь — все винесуть вони»

[6, с.78].

«Буває час: нам надокучить

Ланів вечірня краса,
 І шум діброви, й небеса,

І перебори хвиль ревучих» [6, с.110].

«Як ласково вітрець шептався з осокою»

[6, с.62].

«Все ждала, слухала...

І тихий ляск весла

Луна вечірня з-за гаю донесла...» [6, с.62].

«...ще день не зможе ночі,

То листям затріпоче,

То затремтить, то залоскоче» [6, с.180].
«І гам, і дзеньк, і спів, і гук» [6, с.179].
«І шум, і гам, і свист, і тріль,
І спів, і ляск, і щебетання» [6, с.181] (багато-
сполучниковість).

«Заржав десь кінь,
Десь пронеслася чорна тінь,
І гук далекий, гук шалений
Прорізав раптом ніч зелену...
Земля гуде, земля тремтить» [6, с.177].
«Як раптом серед ночі...
Билинка затріпоче;
Як, знявшись, пташка продзвенить»

[6, с.156].

«Шумить вода
І вниз веселкою спада» [6, с.211].
«Чуєш, серце моє,
Рокіт рідних струн ?
Грає десь дударик,
Десь гука вівчар» [6, с.111].
«І чайка над водою,
Ридаючи, летить» [6, с.112].
«Завмер останній час розмови,
Й німили соннії уста
Під рокіт сонного листа.» [6, с.64].
Частими є слухові образи коси, горлиць,
струн, вітру, бджіл і т.ін.

«Коси подався дзвін» [6, с.160], «Горлиць
глас» [6, с.160], «Там десь кигіт плаче» [6, с.120],
«Дзвенить срібло кадил» [6, с.108], «Дзвін весіль-
них струн» [6, с.102], «Вітер завиває» [6, с.103],
«Гудуть десь бджоли у дуплі» [6, с.105],
«Десь раптом брязнуло цебро» [6, с.191] та
інші.

«На лірику поета значною мірою впливало й
те, що він був художником, майстром пензля. Чи
не цим зумовлюється й імпресіонізм його письма,
– пише В.Шевчук [11, с.28].

Утвердженню цього методу могло сприяти й
перебування поета у Франції, безпосереднє зна-
йомство з імпресіоністами-малярами і з французь-
кою поезією. «М. Філянський — майстер творити
тонкі, живі малюнки (один із циклів його так і
зветься «Малюнки»), творить м'яку притишену
настровеу гаму», – зазначає В.Шевчук [11, с.28].

Поет вдало поєднує **слухові імпресії із зоро-
вими**, що є основою імпресіоністської синестезії:

«Горить і сяє і дзвенить
Дзвенить новим, незнаним тоном,
Новим огнем, новим законом» [6, с.184];
« На греблю сходжу. Прірва. Плес.
Пала під сонцем берег весь,
Летить, і в'ється, і гогоче
Гусей орава. Коні ржуть» [6, с.211].
«Збіжать, злетяться при мені
І звуки, й фарби і вогні» [6, с.158].
« Під фейверк тисячі вогнів,
І люгні дзвін, і гук, і спів» [6, с.167].
« Хто переніс красу симфоній,

Що почалась в міжгірнім лоні,
На фарбу, камінь, струни, спів,
І слово влив на згад віків» [6, с.173].
« Найкраще ж – час, найвища мить,
Як сяйво перше продзвенить» [6, с.208].

І. Я. Франко, окресливши роль зору, слуху,
смаку, дотику, запаху в пізнавальному процесі лю-
диною навколишнього світу, так формулює розу-
міння природи і чуттєвого змісту мови, якою кори-
стуються письменники: "Відповідно до сього і на-
ша мова – **найбагатша на означення зору**, менше
багата, але все-таки багата на означення вражень
слуху... Ся мова дає нам тисячі способів на озна-
чення далечини, світла в його нюансах, цілої скалі
кольорів, цілої скалі тонів, шумів, шелестів, цілої
безлічі тіл..." [7, с. 78].

У ліриці М. Філянського як імпресіоніста
безліч способів передачі кольорів, світла, як у
справжнього майстра пензля. **Зорові імпресії** поет
передає так:

«Його зелені пишні віти
Блищали в сяйві» [6, с.213].
« Там срібні вдарили джерела,
І в них відбилась даль небес» [6, с.183].
«Вся повна сяйв, і фарб, і літа ...
Полявина в красі німій» [6, с.213].
«Він мовчки, тихо йшов пожовклими ланами,
І був південний час, і сяйва йшли кругом»
[6, с.198].

«Останній вечір. Сонце грає,
Пожовкле листя золотить...
Мій човен тихо йде, на плесо завертає,
Лататтям сонним шелестить» [6, с.65].
«Зійшла вечірня – над полем миготить»
[6, с.117], «Мое багаття миготить» [6, с.139],
«Майдан під сяйвами світанку, Сріблиться шлях»
[6, с.179], «Фламінго в золоті свічід» [6, с.181],
«Травень. Досвіт. Сяйва дзвони» [6, с.203].

“Ономатопея, звукова символіка, фоноесте-
тичні ефекти та інші подібні явища становлять со-
бою складову частину самої поетичної тканини”, –
пише С. Ульман [5, с. 230]. Саме такими фонетич-
ними засобами стилістики суттєво формується кра-
са художнього тексту М. Філянського. Фоносеман-
теми, створюючи мелодійність лірики митця, активно
функціонують у складі численних асонансів,
алітерацій, звукописів, звуковідтворень, ономато-
пей, що передають в елегійній ліриці М. Філянсь-
кого слухові образи відлуння дзвонів, завивання
вітру, дзвін струн, гудіння бджіл, гук водоспаду,
шум повені, гуркіт грому, шелестіння верб, трепіт
осики, трепіт билинки, шелест очерету, стогін сосон,
скигління чайок, спів ластівок, клекіт орлів, журав-
линий крик, дзвін синиці, тріль шевриці, воркуван-
ня горлиць, плач кигіта, пугукання сови, звуків оду-
да, іржання, тупіт коней, гогіт гусей. передзвін ко-
си, миготіння, гототання вогню, шуму вечорової
тиші, заколисання, голос пісні, плюскання хвилі,
ляск весла, шум та плін води і т.д.

Література

1. Голомб Л.Г. Світоглядні засади лірики Миколи Філянського. // Із спостережень над українською поезією XIX – XX століть. – Ужгород: Гражда, 2005. – С. 215 -229.
2. Еліот Т.С. Музика поезії. // Антологія світової літературно-критичної думки XX ст. – Львів: Літопис, 2002. – С.95 – 109.
3. Наливайко Д. Теорія літератури й компаративістика. – К.: Києво-Могилянська академія, 2006. – 346 с.
4. Потебня А.А. Эстетика и поэтика. – М.: Искусство, 1976. – 614 с.
5. Ульман С. Стилистика и семантика. // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. IX. – Лингвистика. – М.: Прогресс, 1980. – С. 227 – 231.
6. Філянський Микола. Поезії. – К.: Радянський письменник, 1988. – 238 с.
7. Франко І.Я. Із секретів поетичної творчості // Зібрання творів у 50-и томах. – Т. 31. – К.: Наукова думка, 1981. – С. 45 – 120.
8. Чижевський Д.І. Порівняльна історія слов'янських літератур. – К.: Академія, 2005. – 274 с.
9. Чупринка Грицько. Твори : Перше посмертне видання з матеріалами до історії тексту, під редакцією П.Богацького та вступною статтею Вол.Дорошенка: Український громадський видавничий фонд: Коштом фундації ім. Гр.Чупринки. – Прага, 1926.
10. Шапошникова І.Ф. Поезія М.Філянського: особливості поетики. АКД – Дніпропетровськ, 2006. – 19 с.
11. Шевчук В. Син землі //Філянський Микола. Поезії. – К.: Радянський письменник, 1988. – С. 5-33.
12. Юсип-Якимович Ю. Філософські засади фоностилістики (феноменологія Романа Інгардена, герменевтика Ганса-Георга Гадамера) // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Філологія. Випуск 13. – Ужгород, 2006. – С. 56–62.
13. Юсип-Якимович Ю.В. Структуральний аналіз поетичного тексту та фоностилістика // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Філологія. Вип. 11. Ужгород, 2005. – С. 150 – 156.
14. Юсип – Якимович Ю.В. Фоностильові особливості поезій Г.Чупринки з погляду структуралізму //Матеріали Міжнародної наукової конференції 10–12 жовтня 2005 року «Українська література в загальноєвропейському контексті» // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. – Вип. 9. – Ужгород, 2005. – С. 375 – 381.
15. Юсип-Якимович Ю.В. Зіставна фоностилістика: слов'янські фоностильові паралелі в поезії періоду модернізму // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Філологія. Вип. 18. – Ужгород, 2008. – С. 101–107.
16. Юсип-Якимович Ю.В. Хорватський літературний модернізм у контексті слов'янського: мовно-стильовий аспект. // Studia slovakistica 7. – Ужгород, 2007. – С.125 – 135.
17. Юсип-Якимович Ю.В. Зіставна фоностилістика: слов'янські фоностильові паралелі в поезії періоду модернізму // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Філологія. Вип. 18. – Ужгород, 2008. – С. 101–107.

Юсип-Якимович Юлія Василівна – канд. філолог. наук, доцент кафедри словацької філології УжНУ.